

HIZKUNTZA ETA PENTSAKERA

TXILLARDEGI

Herri batek bere hizkuntza ahaztu, eta beste bat hartzen duelarik, beste herri arrotz bat billakatzen dala, beste izakera bat nagusitzen zaiola, gauza jakiña da aspaldidanik. Eta aldakuntza hau, arrotz bihurtze hau, ez dala edozein aldetara gertatzen. Bere nazio-hizkuntza trukatu-berria duen herri arrotzua, hizkuntza berri hori erantsi dion herriaren menpeko jartzen baita, hain zuzen, kulturaz eta politikaz; eta ez besterenik.

Politikazko menpetasuna soziologiaren maillan jokatu ohi da, zaharra-kaera-gertakari askoren egokieran. Sustraiak ekonomian eta demografian, teknikan eta gogo-ahultasunean, herrien funtsezko indar-oiñarrietan, aurki ditezke. Agerian, politikazko menpetasuna sortzen da aurrenik; kulturazko menpetasuna, politikazkoari darraikio. Ez alderantziz.

Gogoan har, esaterako, kolonialismoaren kondaira: alderdi batzutatik bederen (eta teknikarenetik batez ere!) Amerikar, Asiar eta Afrikarrekiko, mendebaltarren gaintasuna gauza nabarmena zan kolonialismoa obratu aurretik ere. Askatasuna galtzea liferentzia hortatik etorri zitzaizen geroko koloniei. Halarik ere, morrointasuna osotara gertaturik ere, kolonietako hizkuntzak ahuldu egin dira kolonialismoaren urteetan barrena, baiñan ez hil eta ezabatu.

Alderantziz ere: bortxaz zapal dutako herri bat hiltzeko eta biltzeko, hizkuntzaz aldaraztea da biderik ziurrena; eta aspaldidanik erabillia. Menperatutako herriaren hizkuntza, gaiñera, soziologiari gagozkiola, beherago eta ez-deusago ohi baita menperatzaileena baiño (horixe idatzi dut arestian), bortxazko aldaera, hizkuntza-trukea alegia, herriaren onetan eta zerbitzutan egiten dan mesede baten tankeran aisa azal ditezke. "Kolonía aurreraraztekotan... illunpetatik koloniatar gizajoak begiratzekotan... adimenduak argitzen laguntzekotan"... Horra hor xede ohoragarriak! Kolonialismoaren eta inperialismoaren kondaira hitz horietaz josia da. Jokabidea maltzurra da.

Erresuma modernoetan batez ere, erresumak egun duen ahala lehen baiño haundiagoa izaki, hizkuntzari buruzko gorabeherak sakonki ohi dituzte

istudiatu zapaltzaille gertatzen diran erresuma-gobernariak: gaurko egunetan ba dago berariazko hizkuntza-politika sendo eta zindo bat. Baiñan ez da agerian agertu ohi... Itsusi da zapalbidearen joko agertzea! Askoz abillago da politikaren izena ez daraman "nazio-ekintza", zabalá: "politika", horrela, hizkuntzarekiko "temak", "hizkuntzakeria" hitz batez, ez du erresumak behin ere egiten; ez du gobernuak sekulan izaten mintzairari buruzko "setarik". Setak, temak, politikeriak, "euskeromania", eta abar, geuk dugu, erromantiku porrokatuok, pikuan bizi geranok, zozook beraz. Gobernuak, noski, ez dira gure txikikeriez arduratzen... "Haundiak haundiro"...

Hizkuntzen etorkizuna, ordea, gobernuak erabakitzen dute. Gaur batez ere ez dago gobernurik hizkuntza-politika deliberaturik ez duenik.

Lehen ere ba zegoen, nahikundean bederen, hizkuntza-jokabide bat. Napoleon'ek, esate baterako, Italia Frainzia'ren menpean jartzeko erabakia hartu zuenean, garbi ikusi zuen bere eginkizuna; eta Piamonte'tik hasita, ezarizarian, hegoalderaino frantsesera ipiñi nahi izan zuen Italia'ko hizkuntza ofizialtzat, erresuma-hizkuntzat beraz.

Napoleon'ena baiño lehenagoko erresumek berek ere, ba zuten maiz hizkuntzari buruzko xede bat, edo asmo garbi bat behintzat; baiña obratzeko eta betearazteko indar haundirik ez!

Euskal Herriari gagozkiola, esate baterako, korrejidoreen gorrotoa ez da atzokoa! Baiña 1794-arte ez dute gure etsaiek aukerarik ezina gure herria egiazki arrotzutzen eta erdalduntzen abiatzeko; eta horregatik ez dute egin. Bertako haundikiak gogoz lagundu dute huntan, ez da dudarik, edozein koloniatan bezelaxe. Ondoko idazkietan aztertuko dugu hau.

Aski bedi, oraingoz, hau gogoratzea: 1974-eko urte hortan eman zituen Paris-ko "Convention" ak lehenengo agindu zehatzak (eta, eskola zala bide, agindu eragille, eta alde batzutatik itxurako) euskera hiltzeko, eta Iparralde'ko Euskal Herri'ra frantsesera hedarazteko. "Grégoire'ren Txostena" dertzan agindu horrek, "beharrak ezaguturik... xoilbideak eta aginduak betearazteko tresnak ere, eman zituen; eta xedea garbi ikusarazi: "patois" guziak errotik erauzi —dio Txostenak— eta beren orde z frantses-hizkuntza eskualde guzietan nagusiarazi".

XIX-garren mendean, eta are zinkiago XX-garrean, erresumako lege-hizkuntza atzerrian sarrarazteko bideak ugaldtu eta azkartu ala, zorrotzago eta hestuago egin da hizkuntza-politika hori.

Zergatik hori guzia? Zergatik gobernuak horrelako ziztrinkeritan ari?

Herri bat bere uhaletik ateratzeko, bestelakatzeko, bere buruarekiko arrotz egiteko, kolonia bihurtzeko, eta ixil-ixillik menperatzeko, gaur eta beti, biderik ziurrena hizkuntzaz aldaraztea dalako.

Antziñatik somatu zuten edonungo menperatzaileek beren hizkuntza beste herriri onarrarazi ezker, zerbait sakonik kenduko zietekeala: harrapatutako herriak bestela pentsatuko zukeala. Ba zekiten, hitz batez, gaurko Hizkuntzalaritzak, Zientzian barrena ibillirik, eta fenomenuen azterketa hotzen ondorioz aurkitu duena: alegia, hizkuntzak funtsezko pentsakera eta munduaren ikuskera moldatzen dituela.

Dana aitortu behar; eta ondoko ataletan agertuko denez, egia hau edo-nork, edozein agintarik, edozein intelektualek batez ere, ulertu bide du dagoeneko... Euskal Herri'koek ezik!!! Humboldt, halere, orain dala ehun eta hirurogei urte izan zan Euskal Herrian... Orduan ezagutu zituen (ez heranegun, alajainkoa!) garai hartako gure euskaltzalerik sonatuenak. Gaurko Hizkuntzalaritzak dionez, Humboldt'ek urte haietatixek ikusi zuen xuxen hizkuntzen kakoa...

Euskal Herri'ko intelektualak pikuan gelditu ziran.

Gaurko Zientziaren joera

Eman dezagun, halere, hizkuntzaren munta funtsezko hori orain arte guk ez ulertzea, ehun hirurogei urtez ez somatzea, barka ditekeala; eta ez dala pikuan egote hutsa. Bego. Ez gaitezen xuhur eta zikoitz izan. Barkaturik izan bitez oker guziak.

Baiña gaur, irakurle hori, hizkuntzaren jakintzak eta soziologiak, ahobatez erakasten dituztenak gaingiroki bakarrik ezaguturik, hizkuntzak herri baten iraupenean eta nortasunean duen inportantziatzalantzarik ez dago. Euskaldun (eta "euzkotar") sasi-jakintsu batzuk ateratzen dituzten zozokeriak aurrerakoan barkatu eziñezkoak izango dira. Gehiago ere: siñistu-eziñak.

Mounin saiolariaren iritziak bete-betean sartuko gaitu gaurko joeraren giroan: "Ideia hau: alegia, hizkuntza bakoitzak egiazkoan alderdi liferenteak ebakitzen eta berezten dituela (hizkuntza hunek nabarmenerazten duena, harek alde bat utziz; hunek ahaztutzen duena, harek aintzakotzat hartuz eta erreparatuz); eta egiazko horren beraren berezketan, bestalde, hizkuntza bakoitzak tajutzen dituen banakoak edo atalak desberdiñak ere dirala (hizkuntza hunek lotu duena, harek deslotuz; hunek zatitu duena, harek alkartuz; hunek berex utzi duena, harek batera bilduz; hunek batera bildu duena, harek aparte utziz); ideia nagusi hori —dio Mounin'ek— gaurko Hizkuntzalaritza osoaren irabazia billakatu da". (Mounin, *Les Problèmes théoriques de la Traduction*, 48 garren horrialdean).

Zergatik handiespen hori? Non datza, bada, hizkuntzaren kakoa?

Hitz-lerrokadaren sasi-teoria zaharra

Hizkuntza bat ez da "hitz-zerrenda" luze bat; antola-molde. mundu-ikuskerak, gauzen banaketa, denaren tajuera bazeri bat baizik. Ez da saski-naski bat, "estruktura" bat baizik. Alegia: hein batean bederen, bere buruz ari dan kosmo txiki bat.

"Hitz-zerrenda"ri buruzko sasi-teoria horren aurkako kritika gogorrak eta bidezkoak irakurri nahi izan ezker, edozein hizkuntzalariren izkribuetan aurki ditezke. Maiz topatu izan ditut nik liburuetan; eta laurdena bakarrik hemen aipatzea, luzeegia litzake.

Guzienak bildu nahiz, bijoaz, sarrera modura, eta arira aitzin, hiru hizkuntzalari haundiren iritziak.

Hjemslev estrukturalista famatuaren esaera bakar bat aipatuko dut: “estrukturalista deritzan Hizkuntzalaritza, zientziazko Hizkuntzalaritza baizik ez da”. (1957, Oslo’ko Hizkuntzalarien Biltzar Nagusian).

André Martinet’ek dirudi gaur hizkuntzari buruzko gaietan nagusi. Itzal haundikoa, Martinet’en estrukturalismoa Hjemslev’ena baiño neurtuagoa da. “Gure ustez —Lacroix filosofilariak berriki esan du— Martinet’en lanek, Meillet’enak eta Vendryes’enak ordaintzen dituzte”. Entzun dezagun Martinet, beraz: “Hizkuntza bakoitzari, esperientziak bildutako oiñarri edo datoen tajuketa berezi bana dagokio”. (Eléments de Linguistique Générale, 16 gn. horr.)

Hirugarrenik, eta sarrera hau bukatzeko, Z.S. Harris’ek 1956-ean argiro esan zuen bezela: hizkuntza bat ez da “a bag of words”, ez da hitz-zaku bat.

Zer zioten bada (edo, zer diote oraindik ere!...) “hitz-lerrokada”ren aldeko euzko-zaleek eta “zaku-zale”ek? Estrukturak zer diran azaltzen hasi aurretik, on izango da horien iritzia laburzki aurkeztutzea.

Euskeraren beharra txikitu nahirik (edo beren buruen erdaltasuna estali edo garbitu nahirik ere ez gutxitan...) gaztetandik entzun izan ditut, behin eta berriz, zenbait “abertzaleren” (?) ahotatik, “zakuzale”en ideien bilduma jatorrak. Hunela mintzo dira, gutxi gora behera: “Bai, euskera inportantea da, noski. Baiña, egia esateko, zer axola du “zaldi” soiñua edo hotsa emateak (z+a+l+d+i), ala bere ordeaz “caballo”ren soiñu-zerrenda emateak (c+a+b+a+l+l+o)? Ahoa, edo mingaiña, edo sapia, huntara edo hartara jarri; eta, zer? Hortaz kanpo, zer? Askotan esan ohi da herri baten arima dala hizkuntza; baiña hori gehiegi esatea da. Hots-sorta batek, soiñu-multzo batek, ezin dezake herri baten arima eman. Hori miraria litzake”.

Oraindik ere hortan gera!!!

Okerragorik ere ez dugu falta: “hizkuntza galduta ere, gure ohiturak, gure folklorea, gure izakera, gure pelota-jokoa hor gelditzen dira”... Edo, sasi-ekertarren alderdian: “herririk ez dago, klaseak daude soillik. Hizkuntzen gora-beherak kapitalistek asmatutako sasi-problemak dira”...

Gure hizkuntzaren etsaiak, hortara, ez dira hurri. Eta batzutan zalantza ere sor diteke gudan: “ez ote naiz ni pikuan bizi? Ez ote da nere euskaltzaletasun hau eroaldi huts bat?”

Euskaltzaleok, horrela, izuti gera geure herrian; eta geure hizkuntzaren aldeko burrukan, lotsau egiten gera pittin bat.

Eta bestetik, askotan egiten dugun burrukak, zahar-kutsu bat eta negar-giro bat du. Gure aldeko saioak eskubi aldetik egiten ditugu, eta ahultasuna nagusitzen da. Fenomenu hau oso sakona da, eta Euskal Herri’ko marka izan da azken mende huntan.

Ez dugu euskaltzaleok, ordea, bildurrez ibilli beharrik. Gaurko Hizkuntzalaritza osoa gure alde mintzo da.

Hizkuntza bat, beraz, “hitz-lerrokada” bat omen da: hauxe uste dute oraindik ere euskaldun batzuk eta “euzko-zale” guziek. Beren ustez, beraz,

hiztegi on bat gertatu, eta kitto: problemarik ez. Gure hizkuntza salbatua dagoke... Horren bidez zabaldu zan gure artean ideia (?) zentzugabe hura: abertzaleok agintea lortu, hiztegia eskuan gauzei izena aldatu (kaleetako plakak bezelaxe), eta kitto: euzkotarrak euskaldun, herri osoa euskeraz jator hasiko omen, eta hizkuntzaren hauzia betirako konpondurik. Erreza, alajaiñetan!

Zer dio gauko Zientziak ideia horietaz?

Are gehiago: hizkuntzaren arloa hotsen arteko burruka xoil bat zaien ezkerero, ez du balio ("zakuzale"en ustez, noski) ezta euskerari eusteak berak ere. Zergatik edo zertarako esango dugu "Zaldi" soñu-illara, eta ez "caballo" soñu-illara? Iritzi jakintsu eta sakon horien bidez sartu ziran gure artera, eta batzutan nagusitu ere bai, "euzkokadak" eta... "uzkukadak". Zeren-eta "euzko-zale" en eskuetan, ez gaur eta ez bihar, ez da euskal hiztegirik agiri; eta apaletan ere, ez maizegi. Euzkotar-keria da nagusi haiengan, baiñan ez jakinduria; eta are gutxiago euskal hiztegi miraritsu hori ere...

Errora gaitezen pittin bat.

Zergatik horiek oro, funtsean, jokabideen sustraietan? Hunengatik: "zaku-zale"en ustez, mundua, izakiak, errealidade guzia, "Logika"ren arabera aztertzen dugu. "Logika"ren arabera: hau da, berdinzki denok, berdín-berdín hizkuntza guzietan eta herri guzietan. Gizonaren "Logika" beti bat baita, eta hizkuntzak ez baitu mundua ikusteko eran ikuskizunik batere. Izenak aldatu, beraz, hiztegia xuxen erabilli, izakiak berriz bataiatu, potoei etiketak trukatu, eta... egiña! Euskaldunek "urdin" esaten duten lekuan, euzkotarrek "azul" (edo "bleu") esango dute; euskaldunek "anaia" diotenean, euzkotarrek "hermano" (edo "frère"). Eta abar, eta abar.

Gauzak horrela izaki, gure izakera nondik aldatuko? Zergatik? Egiazkoaren konpartimenduak edo atalak mundu guzian zehar berberak diralakoan; "zaku-zale"en ustez "Logika"ren arabera eta aldakaitzak diran ezkerero, denboran zehar, eta etnia eta herri batetik bestera beti bat diran ezkerero, hiztegi on bat aski.

Hori dala-ta euskaltzale famatu batzuk gramatika "ona" (= "Logika" ren arabera, beraz...) egin nahiz, bide horietan barrena abiatu ziran auserki; eta berebiziko erdalkeriak irentsarazi nahi izan zizgikuten. Erderari (erdera bakar bati, espainiarari hain zuzen) datxekon barne-egitura "Logika" ren alabatzat harturik, erderatu egin zuten gure hizkuntza. Ikus, esate baterako, espainiera hitzez hitz eta puntuz puntu itzuli diran sasi-gramatika "garbiak": funtsean guztiz dira espainiaren morroi, eta guztiz beraz erdaldun "logika"ren ondorio. Garai onean, baztertu egin ditugu azkeneko urteotan. "Anti-erdera" horiek ez dira euskera: euskel giharra falta zaie, arrotzak zaizkigu arras. Ez da harriztekoa: ez dago Logikazko hizkuntzarik.

Mounin berriz mintzo: "Antziñako Hizkuntzalaritza"ren ustez, mintzaira-itzultzearen eginkizuna hau da: kupela baten neurria edo gunea litrotan hartu, eta "gallon"etan bihurtu. Baiña kopurua, kantidadea, litrotan emanik ala gallonetan emanik ere, bi aldietan berbera zala ez zan zalantzan jartzen. Urki-keta, ekai-keta, dudarik gabe zitzaizen beti berbera... Iritzi hau baldintza

baten gainean eraiki zan: alegia, hizkuntza guziak, guziak eta beti, giza-esperientziaren kosmo berberari buruz ari dirala; eta, bestalde, giza-kosmo hori gizon guziengan aldatu eziñezko ezagumen-kategoria berberen erabera aztertua dala... Irizpide hori, ikuskera hori alegia. Humboldt'ek eta bere ondorengoek erkaztatu egin dute". (Mounin, *Les Problèmes Théoriques de la Traduction*, 42 gn.horr).

Nola jokutzen du hizkuntza batek (edo, hobeki esateko, hizkuntza bat sortu eta mamitu duen herriak) gizonak bildu duten ezaguera kanpora agertu nahi hortan? Nola eratzen du munduari buruzko esperientzia, nola tajutzen ikasien eta ikusien bilduma? Huna hemen erantzuna: olerkariak egiten duen modura, bihotzaren arabera, antzak billatuz eta agerteraziz, oroitzapenak alkartuz, gizonaren "pentsaera arkaiko" deritzanaren bidez. Ez adimentu hortzen eta "pentsaera positibo"aren bidez.

Hizkuntza olerkia da, ez zientzia. Olerki-ondoa da, hobe esateko. Edo, Emerson filosofilariaren hitzaz esateko: hizkuntza "olerki fosilla da", olerki izana. Hauxe da kakoa.

Olerkigintza hortan herri oso batek hartu du parte, mendeetan zehar klaseetan zehar: ideiak zatikatuz, eta mundua herriaren irudimenaren arabera piskanaka hizkuntza bihurtuz.

Gauzei "izen"bat eman baiño lehenago, hizkuntza batek (herri batek, beraz) ideien maillan egiten du zatiketa bat, berezketa sakon bat, oharkabezko ideia-antolaera bat. Eta hizkuntza bakoitzak bere erara begiratzen du mundua. Ez dago ikuskera logikorik. Horregatik hizkuntza guziak funtsez dira desberdiñak. Izen-lerrokadaren aldekoek ez dute hau ulertzen, eta ez ulertuko ere dirudienez.

Huni buruz ez dago gaur zalantzarik Hizkuntzalaritzan: "Humboldt'en teoria, batez beste, guziek onartzen eta izenpetzen dute". (Mounin, *Probl. Th.*, 44.)

Abereen sailla aukeratu ezker, esate baterako, hizkuntzen eginkizuna logikoa dala dirudi. Alegia: zaldia eta zezena, eman dezagun, bi abere mota dira; bi izen desberdin dagozkie, beraz. Eta, bitasun hori dala-ta, guk euskaldunok "zaldi" eta "zezen" deitu ditugu; espainolek, berebat, "caballo" eta "toro"; frantsesek, "cheval" eta "taureau". Eta abar.

Ba dirudi hizkuntza bat izen-lerrokada luze bat dala; eta hiztegi luze batek, besterik gabe, traburik batere gabe, illara luze batean, batetik bestera igarotzeko kide guziak eman ditzakeala.

Zentzuak, hitz batez, axaleko azterketa baten bidez, izen-lerrokadaren egia idarokitzen du. Eta ez da lehenengotik agertzen, guk, euskaltzale erook ("euskeromano" ez gaituzte bada deitu, abertzaletasunaren izenean (!!!), Argentina'ko euzkadillero batzuk?) aipatzen ditugun kalteak eta izugarrikeriak.

Hori egia balitz, hizkuntza baten eginkizuna, bataio lantsu bat besterik ez litzake. Funtsezko problemarik ez. Bataioetan bezela, mutiko huni Joanes, neskaxa hari Ixabel, eta abar. Zer axola duke izenak izanean? Izena eta izana bi... Hots bat eman, ala beste hots bat, zer munta izan dezake?

Saussure eta estrukturalismoa

Azterketa hori ez da asi-azterketa bat baizik.

Mintza bekigu Saussure hizkuntzalari haundia: “Pentsaera, berez, illuna eta lañotsua da. Deus ez dago pentsaeran berez aldez aurretik mugaturik eta markaturik. Aldez-aurretikako ideiarik ez dago. Hizkuntza agertu aitzin, pentsaeran ez dago ezer berezirik” (Saussure, Cours de Linguistique, 155).

Irakurgarri, eta osoki gogoangarri eta gogor, dira puntu hortaz Martinet'en horrialde batzuk (Ikus Martinet, *Éléments de Linguistique Générale*, 14 eta 15). Ezin hemen osorik birlanda. Nekez azal dezake nehork berak baiño zorrozkiago, zergatik hizkuntza bat ez dan hitzlerrokada huts bat. Irakurleak liburua eskuratzeko aukera baldin badu, bai puntu huntaz eta bai guretzako oiñarrizko diran beste askotaz ere, argitzapen ederrak lortuko ditu.

Hau da kakoa hitz gutxitan: hizkuntzak ez du bataiorik egiten, hizkuntzak ezin dezake bataiorik egin, bataiakizunik ez baitago. Ez dago haurrik. Nor bataia, beraz?

Saussure'k uxen dio: “Aldez aurretik emandako ideien izendatze hutsa balitz hitzen kakoa, hizkuntza batetik bestera kide zehatzak aurkituko genituzke beti adieraz-kiari, esan-nahiari, buruz. Alabaiña, ez da hau gertatzen” (Saussure, Cours, 161).

Eta hitz hauek Martinet'ek ere: “Beste hizkuntza bat ikastea, ez da gauza ezagunei etiketa berriak ezartzea, gure adierazkizunak, gure azaldu-beharrak, beste era batera aztertzen ikastea baizik” (Martinet, *Éléments*, 16).

Bihur gaitezen “equus” dalakoaren saillera. Eta ba dugu euskeraz zenbait hitz: zaldi, behor, zamari, garaño, pottoka... Españeraz ez dago zatiketa hori bera. Frantsesez ere ez. “Equus” sail hortan bertan, beraz, azterkera liferentzetatik joan gera; eta gertatu diran hitzberezketa desberdiñetara iritsi. Ulmann'ek ongi dio: “Hizkuntza bakoitzari kanpoko munduaren azterketa berezi eta jatorrizko bat datxeko; eta azterketa hori eta gaiñerako hizkuntzena, edo baita hizkuntza horren beraren aspaldikoak ere, desberdiñak dira”.

Hizkuntzen arteko liferentzia, beraz, ez da hots-gorabehera bat. Liferentzia funtsean finkatzen da, erroetan beretan datza, ideien beren zatiketan. Argi dezagun oiñarrizko ideia hau adibide batzuen bidez.

Jendearekin mintzatzeko, esate baterako, ba ditugu euskeraz modu batzuk: hika, noka, zuka eta berorika. Adiskideari “ekarri duk” esan ohi diogu; arrebari “ekarri dun”; ezagutu berria dugunari “ekarri duzu”, eta berdin ere eskuarki; baiña “ekarri du” gure errespetua erakutsi nahi dugunean. Horra hor (Amikuze-ko xuka'koa aipatu gabe) mintzatzeko moldeak euskaldunok lau zatitan tajaturik.

Nork esan dezake, ordea, zatiketa laukun hori logikoa danik? Edo, hizkuntza batetik bestera, inbariante baten modura, bat iraun eta ezertan ere aldatzen ez danik? Españolek gaur “tú” eta “usted” dituzte (eta “vos” nahi bada, kasu berezitan). Gure “hi” eta beren “tú” ez dira kide zehatzak. Españeraz hiritar seme-alabak usu mintzatzen zaizkie “tú”ka gurasoei; baiñan, hirietan berriz ere “zuka” egiten zaie euskeraz familia berberetan. Kasu hor-

tan, eta beste anitzetan, euskerazko “hika” españerazko “tú” dalakoa baiño hertsiago da.

Ez da hori bakarrik. Españerak ez ditu berezten tratamenduan gizase-mea eta emaztekoa; euskerak, ordea, bai. Inglesez, berriz, “you” besterik ez dago denentzat; eta “you” horrek berberak “zuek” ere piltzen du. Ba dute, ordea, gaur xoilki Jaungoikoarekin hitzegiteko “Thou” dalakoa.

Beste hitzez esateko: gizarteko mintzakerari gagozkiola, tratamenduen sailleko eremuei gagozkiela, euskeraren barne-moldea edo “estruktura”, eta erderena, ez dira eremu berdiñakoak. Ez dago hitzez hitz itzultzerik. Ez dago kidetasun zehatzik. Hizkuntza bakoitzak bere gisara antolatu du gizarte-mintzakeraren eremua. Edo, bestela esateko: ez dago tratamendu-zatiketa logikorik. Eta hortatik dator hitzen edo moduen kideak, hizkuntza batetik bestera aldatzean, ezin aurkitzea. Kakoa ideien maillan dago; ez hotsenean bakarrik. Euskaldunok, ingelesak, arabitarrek, eta beste edozein herritakoek, ez dugu gisa berera tajutzen mintzakeren sail hori. Egiazki: beste era batera “ikusten” dugu gizartearen hizkeraren kontua.

Har degazun beste adibide bat.

Eguraldiari gagozkiola, euskerak xeheki berezten ditu eguraldiaren gora-beherak: elur, garazuza, kaskabar, euri, harri, xirimiri, laño, lanbro, gandu, belaño, ihintz, izotz, horma, karro, jela... Españeraz, frantsesez, txineraz edo hungarerez, nork segurta ditzake horien kideak? Eguraldiari dagozkion fenomenuak nun-nahi ezagunak izan arren, ez dira herri guzietan era hortaraxe zatikatuak: hizkuntza batek, beharbada, ez ditu kaskabarra eta garazuza berezten; ezta beste batek karroa eta izotza. Baiñan eskimalek, hizkuntzalariek esan digutenez, makiña bat elur-mota berezten dute; eta guk ez. Guretzako elur mota guziak elur dira. Liferentziak, berriz ere, fenomenuen zatikeratik datoz. Funtsezkoak dira, ez soiñuzkoak bakarrik.

Martinet'ek esaten duenez (ikus *Eléments*, 15) frantsesek ez bestek berezten dituzte “rivière” (beste ibai batera ixuritzen den ibaia), eta “fleuve” (itsasora ixuritzen dana). Puntu hortan, beraz, frantseserak berezten dituenak, ez ditu euskerak berezten. Euskerak, aldiz, “hortarako” eta “horrengatik” berezten ditu; baiña frantseserak ez (eta “pour cela” dio bietan).

Hitz batez: funtsezko zatiketak ez dira berdiñak.

Harris'ek argiro azaldu du desberdintasun sakon hau hiru puntutan.

Lehenbizikorik, dio, ideia-eremu bat (eguraldiaren fenomenuena, fami-liarena, edo beste) era askotara zati edo antola diteke. Hizkuntza batetik bestera basatzean, azterpide hori aldatu egiten da. Har dezagun, adibidez, “ez dakit nik” esakuntza. Españeraz “yo no sé” esaten da; eta irakurleak berak berealatik froga dezakean bezela, joskera eta azterketaren illara edo ordenua, liferenteak dira bietan. “No-saberlo-yo”, edo horrelako zerbaít, esan beharko litzake. Hitzez hitz xuxen itzultzerik ez dago. Baiña har dezagun orain frantseserazkoa: “je ne sais pas”. Zeri dagokio “pas” hori? Beste azterkera bat dugu. Ezin diteke hitzez hitz itzul. Eta berdín ere ingleseraz: “I do not know”. Zeri dagokio “do” hori españeraz? Non du bere kidea euskal esakuntzan? Liferente ere alemaneraz: “ich weiss es nicht”. Eta abar. Ideia bera dugu hor,

funtsez, baiña bestetara aztertua eta aditzera emana. Ideien beren maillan, eta ez azalean bakarrik, badago zerbait berezirik.

Bigarrenekorik, dio Harris'ek, ideiaz aldatzeak ez dakar askotan hizkuntzazko hitza aldatzea. Bi adibide aipatuko ditut: "atomo" hitzak, etimologiaz, "zatitu-eziña" esan nahi du; hitza sortu zanean, hori baitzan gizonaren ustea. Guziok dakigu gaur, halere, atomoa zati ditekeala; baiña hitzak bere hartan, aldakuntzarik gabe, iraundu du. Gauza bera esan diteke "balea" hitzari buruz: ez da arrain bat, ugaztun bat baizik: baleari buruzko ideia aldatu dugu, baiña hitza ez. Ez dugu Logika'ren arabera jokutzen.

Hirugarrenekorik: askotan ideiak azaltzeko "hitzak benetan falta zaizkigula" gauza ezaguna da. Rilke olerkariak hori zion: "gertatzen zaigun ia guzi-guzia azaldu eziñezkoa da". Ez dira hauek ele hutsak: gaurko hizkuntzalariek, bertso harrigarririk egiteko asmotik urruti ari izan arren, olerkarien esanak onartzen dituzte. Hizkuntza ez dagokio, hertsiki hitzegin nahi izan ezkerro, ez adimenduari eta ez sentimenduari ere. Hizkuntza bestetatik ari da.

Hizkuntzak ez dira neholaz ere Logika'ren seme. Eta horregatik hizkuntzen oiñarria, hizkuntzen "estrukturak", liferenteak dira.

Zer dira hizkuntzaren estrukturak?

Estrukturalismoa sortu dan ezkeroztik, gero eta gehiago hedatzen ari da "estrukturen" azterbidea. Ez da ahaztu behar, ez dala Levi Strauss lehenengo estrukturalista izan, Ferdinand de Saussure baizik. Metodoa hizkuntzaren ikaspenetan sortu da, ez etnologiakoetan.

Zergatik hau? Hizkuntzalaritza, besterik uste izan arren, gaiñerako gizajakintza saillak baiño aurrerago doalako. Hizkuntzei buruz ezin eman iritzirik estrukturalismoa ezagutu gabe. "Hizkuntzalaritzaren azterpideak balio eredu du etnologiako ikaspenetan" (Levi Strauss, *Anthropologie Structurale*, 26). Ez dugu ahaztu behar ere Levi Strauss'en bilduma gotor huntan, heren bat hizkuntzari buruzko azterketa batzuk osatzen dutela.

"Estrukturalismo" hitza 1930-arte erabillia izan ez arren, estrukturalismoa eta Saussure'ren izena alkarri lotuak daude betirako.

"Estrukturak" xuxen zer diran azaltzeko, egoki izango da adibideetatik ideietara pasatzea, eta ez alderantziz. (Ikus ere Levi Strauss'en azalpen argisua: *Anthropologie Structurale*, 303-351 horr.)

Orain artekoak esan ondoren, "estrukturak" zertsu diran piska bat nabarmendu da. Baiña ba dira estrukturak bai hiztegian eta bai fonetikan ere. Bi maillatan, estrukturaz osatutako izaki bat da hizkuntza.

Har dezagun hitz bat, edozein hitz: "mendi", esate baterako. Hitz horrek bi parte ditu, edo bi alderdi: hots-segida bat da batetik (m+e+n+d+i), hots batzuen illara bat, adierazkizun bat daraman hots-multzo bat; eta, bestetik, aipatua dut, adierazki bat da, esakizuna da, esan-nahi bat datxeko; eta ideia hori nabarmen zaigu euskaldunoi Aizkorri mendi bat da, Gaorisan-kar mendi bat da, Mont Blanc mendi bat da.

Hitz batek, beraz, ba ditu bi aurpegi: hots-mordoa, soiñu-segida, fonetikari dagokiona; eta adierazkia, adierazten dana, semantikari dagokiona. Ba ditu, beti, hizkuntzak loturik, hots bat eta ideia bat: ba ditu "signifiant" eta "signifié" alderdiak; nik hemen "adierazhotsa" eta "adierazkia" deituko ditudanak.

Bikoiztasun hau, bistan da, beste guzietan gertatzen da: belar, liburu, ardo. Beti ikus zakegu adieraz-hots bat eta adierazki bat.

Hizkuntza bakoitzean, beraz, ba dago adieraz-hots zerrenda luze bat; eta ba dago ere, guztiz besteari lotuta, adierazkien zerrenda luze bat ere.

Baiña bai adieraz-hotsak eta bai adierazkiak multzotan antolatzen dira: multzotan mugatzen dira, alkarren aurka eta elkarri bultzaka berezten dira, adieraz dezakegun guzia multzotan partekatzen dugu. Ondoko etsenpluetan ageriko den bezela, ez dute hitzek beren izana "berez" finkatzen; edo bakarrean, edo ez dakigu zein "logika"ren arabera. Ez, Irakur dezagun Saussure: "Hizkuntza bakoitzean hitz guziak alkarri lotuak daude, eta bakoitzaren balioa ondoko hitzen balioak baldintzen eta finkatzen du" (Saussure, Cours de Linguistique Générale, 165). Edo-ta: "Hizkuntza batean... parte guziak beren alkartasun sinkronikoan kontsidera ditezke, eta horrela kontsideratu behar dira" (Cour, 124). Alegia: hitzak multzotan azertu behar dira, ez bakanka. Hitzen izana bera multzotan erabakitzen da.

Hizkuntza bakoitzean, hitzak alkarrekiko burrukan egokitu dira istorian zehar; eta burrukan heldu dira gaurko oreka hortara.

"Mendi" hitzaren bost hots horiek ez dira nehundik ere (mendi ideari gagozkiorarik) nahi-ta-nahi-ezkoak: edo ideia horri ez dakigu nondik "logikoki" iratxeak edo itsatsiak. Mendiri dagokion ideia bera ere, geuk berezi dugu, geuk sortu eta mugatu dugu; ez mendiek. Mendi ideia gabe bizi diteke: Yucatan'go indiarrek, esate baterako, ez dute mendirik ezagutzen; eta beren hizkuntzat ez du ideia horri dagokion hitzik. Ez, beraz, hots-segida hori, eta ez adierazkia bera ere, ez dira nahi-ta-ezkoak edo "logikoak".

Lehenengo partea erraz ulertzen da, nere urtez. Ideia bat izendatzeko, libro gera sentidu batera: guk Aizkorri'ri "mendi" deritzagu; baiñan españolek "monte", frantsesek "montagne", eta alemenek "Berg" oker ez bana-go; eta hizkuntzaren batean, behardaba, "zelai" esaten diote; eta zelaiari, "mendi"... Zergatik ez? Hitza aukerazkoa da eta libroki hautagarri.

"Edozein ideari edozein ere hots-illara lotzea zerk galeraz dezakean ez da agiri" (Saussure, Cours, 110). Esate baterako: gure "hamar" eta españerazko "amar", fonetikaz antzeko, adierazkiari buruz ez dira batera antzekoak; ezta gure "beso" eta españolen "beso," edo gure "hill" eta inglesa "hill". Hots-mordo berbera, edozein ideari dagokioke; adieraz-hots berbera, edozein adierazkiri dagokioke.

Ez hori bakarrik: edonolakoa dan soiñu-illara hortan, soiñu-illarako letrak edo parteak berak, libro dira, aukerazkoak. Euskaldunok ez dugu españerazko "z"-hotsa erabiltzen (nahiz "z" idatzi guk ere). Españolek, aldiz, ez dute gure "tz" ematen; eta frantsesek erabiltzen duten "r"-mota (edo berdina ez dan inglesena) ez dugu ez guk eta ez españolek erabiltzen. Hizkuntza

batetik bestera, horrela, hizkien edo hotsen sorta aldatu egiten da. Hizkuntza bakoitzak bere soiñu-mordo berezia darabil.

Baiña ba da besterik.

“Mintzaira-siñuak ez ditu gauza bat eta izen bat lotzen, ideia bat eta hots-señale bat baizik” (Saussure, Cours, 98). Munduko gauzak antolatu eta tajutu egin behar dira aurrenik, izendatu aitzin. Puntu hau, zeharka gorago ikuturik ere, besteak baiño nekezago ulertzen da beharbada.

Gorago “mendi” hitza aipatu dut. Baiña non bukatzen dira mendiak, eta muñoak hasten? Zein goratasunetan? Zenbat metrotan? Nunbait moztu behar. Nolabait tajutu behar, oharkabean, goratasunen saila.

Non bukatzen da hondarra, eta legarra hasten? Non txikia, koskor bilakatzen? Huna erantzuna: hitzen arteko muga horiek, puntu liferentetan daude hizkuntza batetik bestera pasatzean. Ez dago kidetasunik. Xuxenki eta artezki itzultzearen zailtasuna hor sortzen da. Adierazkien arteko mugak logikoak ez diralako, aukerazkoak baizik.

Berdin ere fonetikari buruz: non bukatzen da “u”, eta “i” hasten? Non “a” bukatzen, eta “e” hasten? Frantseserazko “pain” hitzaren soiñua, zer da: “a” ala “e”? Hotsen arteko mugek logikoak eta gauza ageria dirudite gure etxeko hizkeretan. Baiña guztiz dira aukera-kontua.

Adierazki-estruktura batzuk

Has gaitzen adierazkien azterketatik (“signifiés”).

Bi adibide eman ohi dira hizkuntzaren funtsezko zatikera libro eta auke-razko hori ulertarazteko: koloreen banaketari dagokiona bata, eta ahaidetasun-maillaren beste. Aipa ditzagun biak hemen ere, argibiderik onena berak baitira.

Gauza frogatua da (ziurkiago hitzegin ahal izatekotan, horixe ere frogatu beharra gertatu baita gaurko Hizkuntzalaritzan, test batzuen bidez...) munduko gizon guziok kolore-mota berberak berez ditzakegula. Hitz batez esateko: koloreen ikusera fenomeno bakarra eta berbera da arraza guzietan. Prismaren bidez agerraraz ditzakegun koloreak (hortzadarrean agertzen diran berberak) mundu guzian dira gauza bera eta mordo bera. Eta, kasu huni ere, pertsona guziek berdin dakuskite. Fenomenua, beraz, fisikaren aldetik; eta gizonaren dohaiña, fisiologiaren aldetik, munduko leku guzietan dira bat.

Kolorea frekuentzi-kontua da, fisikak erakasten duenez. Frekuentziak millaka izan ditezkean ezker, koloreak ere millaka daude, teorian bederen. Zenbat, ordea, hitzen moldagintzan? Hizkuntzak funtsean logikoak balira, kolore sail mugagabe hori aztertzean, kolore-zatiketa berbera egin beharko luteke; eta kolore berberen izenak aldatuko lirake xoilki hizkuntza batetik bestera, koloreen izana eta koloreen arteko mugak beti berberak gelditurik. Hiru kolore-izen aurkituko genituzke nun-nahi; edo bost, hoge, edo zazpi, gaur esan ohi dan bezela. Kantidade edo kopuru hau Logikak berak erabakiko luke.

Zer erakusten du ordea hizkuntzen azterketak? Hizkuntza bakoitzak bere gisara banatu duela koloreen sailla; eta herri batek bereziki izendatu nahi izan dituen kolore batzuk, beste hizkuntza batek hitz bakar batez izendatu dituela; edo alderantziz. Zergatik? Koloreen sail hortan berezko edo logikazko zatiketarik ez dagoelako. Koloreen banaketa aukera-kontua dalako.

Aristoteles'ek hiru kolore berezten zituen. Harrigarri? Zenbat dira, beraz? Hogei ta hamazazpi? Hemeretzi? Zenbat gorri-mota berezten duzu zuk, irakurle horrek? Halere, zenbait hitz duzu zure hiztegian? Edozein hizkuntzatan, zenbat kolorek dute izen berezirik? Zeiñek du frekuentzi guzientzako hitz berezirik?

Nola ez geran gu euskaldunok ibilli, erdi lotsaturik, "berde" hitza erderatik nondik eta nora sartu ote zaigun!... Euskal Herria horren berde izanik, nola ez izan guk hitz jator eta "garbi" bat? Ez dakit zergatik dan. Baiña ba liteke euskaldunok, ikusmenez berez berdea ikus ahal izan arren, urdiñaren eta oriaren arteko frekuentzi horri kasorik ez egitea gure hizkuntzan; eta hortatik euskaldunok, ez berde'ri dagokion hitzik (eta ez ideiarik!) ez izatea. Zergatik da logikoa berdea bereztea? Berdea bereztea erdaldunengandik hartu dugu; eta hitza ere erderatik etorri zaigu. Nere ustez, berdea izen berezi batez izendatzeko moda berri hori erdalduna izaki, erdal modarekin batera sartu zitzaigun ere erdal hitza. Ez da besterik.

Koloreen euskal banaketa ez da erderarena. Ba ditugu, nere ustez, beste aztarna batzuk. Arrautzean zuringoa eta gorringoa berezten ditugu. Eta behi batzuk gorriak dirala esaten dugu. Ez gorringoa eta ez behi gorri horiek ere ez dira odolaren kolorekoak, ordea.

Gure kolore-sailla ez da ez logikoa eta ez erdaldunena berbera. Gure kolore-sailla euskaldunen ikuseraren alderdi bat da.

Era berean: gauza jakiña da ezen antziñako juduek ez zituztela oria eta berdea berezten beren hizkeran. Eta greziatarrek ere ez: "jloros" hitza berdea eta oria zan. Beste anitz hizkuntzak ere ez, bestalde.

Zer agertzen da? Koloreen sailla bere modura tajutzen duela hizkuntza bakoitzak. Eta tajuteka hori egin ondoren (egin ondoren, bai, hori baita lehenengo eginkizuna) "bataioak" hasten dituela. Koloreen sailla eratu edo antolatu ondoren dator izen desberdiñak asmatzea. Ideiari darraikio hitza; ez alderantziz.

Herri batetik bestera saillaren banaketa aukerazko hori aldatzen dan ezker, herri bakoitzak koloreen fenomenua bere modura ikusten duela esan diteke. Euskaldunok eta juduek, esate baterako, ez dugu berdín aztertu (eta izendatu) koloreen sailla. Horra hor liferentzia ttipi bat. Matematikeraz hitzegiteko, ba dugu hor hizkuntzen arteko desberdintasun diferentzial bat munduaren ikuskeraz.

Goazen orain bigarren adibidera.

Fenomenu berbera gertatzen da ahaidetasun-maillak istudiatzean. Kanpoko fenomenua (ahaidetasuna, alegia) berdiña da mundu guzian: aita aita da nun-nahi, anaia anaia da, eta abar. Eta gizonak berdín ikus ditzake, eta berez, mundu guzian zehar.

Halere ez da hori gertatzen.

Sail hau ere hizkuntza bakoitzak bere gisara antolatu eta banatu du, ahaidetasunaren eremuan; berriz ere, azterketa logikorik ez dagoelako.

Euskerak, gonbarazio baterako “aita” eta “ama” ditu (erderaz ere “père-mère”, “père-mère”, eta abar). Baiña guk ba dugu “guraso” hitza, españeraz kide zehatzik ez duena. Eta ba dugu “anaia” eta “neba”, alkarren ondoan, eta “arriba” eta “ahizpa”. Puntu huntan aberatsago eta zorrotzago da euskera, aldameneko erderak baiño. Erderak berezi ez dituen fenomenuak, euskerak berezi egin ditu.

Horra hor, fenomeno objetibo bakar bat, adierazki-eremu libro zabal bat: familiari dagokiona. Eta horra hor azterketa desberdiñak.

Matematikera jarraituz, bil ditzagun liferentzia xume horiek guziak, integra ditzagun diferentzial horiek giza-esperientzia guziko eremuan barrena, alkar ditzagun desberdintasun izpiak oro, eta nabarmen agertuko zaigu herri baten pleguaren berezitasuna, herri baten ezin azalduzko nortasuna pentsararen aldetik, bere nazio-kulturaren giharra: Humboldt'ek “herri baten ari-
ma” hizkuntzak sortua.

Zeren-eta liferentzia horiek, eta zatiketa horiek, hitzetan baiño sakonkiago ere gertatzen baitira.

Aipa ditzagun, berriz ere, bi puntu bakarrik: “indeterminazio” deritzaguna, eta “egiazko-alegiako” berboen arteko liferentzia.

“Indeterminazio” hori zertan datzan maiz aipatu da (ikus Euskal Idazkaritzaren izkribuak, Baiona, 1964). Españeraz bi lumero dira bakarrik: bakarra eta plurala: hombre-hombres. Frantseseraz berdin. Euskerak aldiz hiru ditu: gizon, eta gizona-gizonak. Hiruei dagokie deklinabide berezi bana. Zer-gatik hori? Euskeraz eta españeraz, euskeraz eta erderaz ere askotan, lumeroari gagozkiola, gure giza-esperientzia liferenteki agertzen dugulako. Eta ez guk bakarrik: zereneta hizkuntza bakoitzak bere gisara aztertzen baitu. Lumeroari buruz, adibidez, hizkuntza batzuk ba dute laugarren lumero bat: bikoitza, duala (greziera baharrean bezela), gauza bikoitzei dagokiena. Eta Australia'ko hizkuntza batzuk ba omen zuten hirukoitz bat ere, triala.

Berboaren ekintzaz ere, ez ditugu danok berdin berezten fenomenuak. Euskaldunok, esate baterako, euskeraz ari geranean (eta ez erderaz xoillik, edo... anti-erderaz!), nabarmen berezten ditugu gure berboetan ekintza gertatuak eta gertakizun dauden ekintzak: aipatu du, baiña aipa dezake; erori zan, baiña eror zitekean. Gure ondoko erderetan fenomenu-liferentzia horri ez dagokio hizkuntzazko liferentzia bat. Bestela ikusten ditugu gauzak. Bestela begiratzen eta azaltzen, xuxen hitzegiteko.

Hitz batez, berezketa edo irizkera desberdin horiek dirala bide, hitzek eta sufijoek ez dute hizkuntza guzietan adierazki-eremu berbera hartzen, ez dute semantikazko eskualde edo parte berbera biltzen.

Ahaidetasunera bihurtuz, gure “arriba” hitzak, erderazko “hermana” baiño adierazki-eremu (surface sémantique) txikiagoa biltzen du. Ixabel Maitere'ri “ahizpa” da, baiña Joseba'ren “arriba”; erderaz, berriz, Ixabel “hermana” da bietan. Anai-arreben sailla parte gehiagotan zatitu du euskerak.

Sail hortan gure hitzek, horregatik, zabalera txikiago bat betetzen du erderazko beren antzekoek baiño.

“Arreba” hitzaren eremuko mugak, beraz, ez ditu Logikak ipintzen, sail bereko aldameneko hitzek baizik.

Hizkuntzen legea, barne-lege bat da; ez kanpotikakoa. Jatorrizko banaketa horiek, adierazki-eremu bakoitzean, alkarrekiko eta alkarren kontra aurkitzen dute beren barne-oreka. Banaketa-atal horiek dira “estrukturak”

“Alkarri loturik dauden fenomeno batzuk osatzen dute estruktura bat. Haietako bakoitza besteen funtzio da; eta ezin izan diteke bere hortan dana, ezpada besteekin dituen lotkietan eta lotkiengatik, dituen loturetan eta loturengatik” (Lalande, Dictionnaire Phil.).

Levi Strauss'ek ere berdintsu azaldu du estrukturaren ezagugarri nagusia: “Estruktura batek sistema-izakera du: osatzen duten ataletatik bakar bat edonola aldatzen baldin bada, horren ondorioz estrukturaren gaiñerako atal guziak ere aldatu egiten dira” (Levi Strauss, *Athropologie Structurale*, 306). Atal baten aldaketa aski da estruktura osoak barne-oreka gal dezan.

Ez dago, beraz, hitzak bederazka hartzerik edo aztertzerik. “Arreba” hitzaren mugak “ahizpa” hitzak mugatzen ditu: bietatik bat galtzen bada, bestearen adierazki-eremua hedatu egiten da. “Hika” mintzakera “zuka” koak eta “berorika” koak mugatzen dute. Hiruetatik bat galtzen danean, beste biak aldatu egiten dira, zabalera berri bat hartuz; eta tratamenduen sail osoa beste oreka batean jarriz.

Hitzak multzotan hartu eta multzotan aztertu behar dira, multzotan sortu eta bizi baitira. Multzoko hitzek multzo horietan finkatzen baitute alkar. Hitz bakarrik ez dago: hitz-talde baizik ez dago.

Hitz-multzo horiek, aurretik ideiean bereziki moldatutako ideiabanaketak bataiatu baizik ez dute egiten.

Argibide argitsu batzuk ematen ditu Saussure'k. Azal dezagun bere antzera landareen hitzen saillekoa.

Hasieran (haurrak, esate baterako; edo gure hizkuntza ez dan bat ikasten hasi-berriak geranean) landareen sail osoa, berezitasunik batere gabe aipatzen dugu. Eman dezagun “belar” hitza ikasi dugula lehenik: danari “belar” deritzagu. Momentu hortan “belar” hitz bakar horrek landareen adierazki-eremu osoa, betetzen du.

Baiña halako batean “arto” hitza —eman dezagun— ikasten badugu “artoa ez beste landare guziak “belar” geldituko dira. Horra hor bigarren aldia, bigarren hizkuntza-oreka. Beharbada garia ikustean, “arto” esango dugu ere. Gaiñerantzean, arto ezik, beti belar. Halere, agiri denez, “belar” hitzaren adierazki-eremua, ez Logika, baiña “arto” hitzak mugatu eta txikitu du.

Gero, ordea, beste ideia bat bereziko dugu. Zergatik? Artoa eta belarra liferentzetzat jo genituen bezela (frutuarengatik, edo nahi danarengatik) orain “artoa” eta “garia” bereziko ditugu (lehendabizi, noski, geure adimenduan berezten ditugu, galdalea eta artalea, esate baterako, berez desberdiñak diralako). Belar-mota hori, gure buruan berezi ondoren, “gari” bataiatuko dugu.

Gero, denborakerin belarra beste zerbait billakatzen dalar ikusiko dugu; eta “zerbait” hori bataiatzea erabakiko dugu. Horra hor “lasto” hitza, berriz ere lehenagokoak mugatuz. Etar abar. Gure hitzak landareen sail hortan ugalduta ala, hitz bakoitzaren adierazki-eremua txikitu egingo da; gure hizkuntza ere piskana, gero eta zorrotzago eta zehatzago egingo da sail hortan, hitzek gero eta sentidu hertsiago bana hartuz. Zeren-eta, berriz ere, “edozein hitzen adierazkia, hitz hori inguratzen duten ondoko hitzek mugatzen baitute” (Sausure, Cours, 160).

Banakunde hori ez da hitzetan bakarrik gertatzen. Sufijo-gintzan, morfologiako parte guzietan, tajuketa bereziak aurki ditezke.

Har dezagun agintzeko berboa, esate baterako. Gaurko euskeraz “esan zazu” esaten dugu: esan zazu oraintxe, esan zazu datorren urtean. Agintzeko moduetan, erderazko ikuskera kutsatu zaigu (dilo ahora mismo, dilo el año que viene). Baiñan antziñako bizkaieraz ba genuen beste agindu-banaketa jator bat (irakur Añibarro’ren “Esku-Liburua” Eta hunela mintzo giñan: “esan egizu oraintxe”; baiñan “esan eikezu datorren urtean”. Gure agintza-moldeak eta erderazkoak ez zuten, berriz ere, adierazki-eremu berbera betetzen edo biltzen.

Adieraz-hotsen estrukturak

“Signifiant” delakoekin, mintzaira-hots edo adieraz-hotsekin ere, gauza bera gertatzen da.

Musikatik hartuko dudan etsenplu batek argitu du ongi, nik uste, fonetikari buruz hizkuntzak egiten dituen aukerak.

Fisikak erakasten digunez, berriz ere frekuentzi-kontua da soññuen doiñña (koloreetan gertatzen dan arabera). Frekuentzi guziak posible diran ezker (quantum’en eragozpenik ez dago hemen...) nota guziak dira posible. Alegia: nahi bezenbat. Zenbat hartuko “f”-tik “2 f”-rako tartean?

Besteak beste, guk mendebaltarrok hamabi tarteko edo interbalo aukeratu ditugu, eta “Bach’en eskala” hartu dugu oiñarritzat. Oiñarri edo soññu-estruktura horren arabera asmatua da gure musika guzia.

Baiña beste aukera bat egin zitekean. Asia’n ba dira, gaur ere, eskala horri lotu ez zaizkion musikak; eta, nik aditu dudan apurrez, geurea bezin ederrak diranik ezin diteke zalantzan jar.

Mintzaira-soññuei buruz, hortaraxe jokatzen du hizkuntzak. Gizonak ahoaz eman ditzakean hotsak anitz dira; baiña hizkuntzek denen artetik aukera bana egiten dute, eta batzuk baizik ez dituzte erabiltzen. Hizkuntza bakoitzak ba du bere “Bach’en eskala”, danak desberdiñak; eta danak Logika’tik at sortuak.

Bokaleen artean, adibidez, hizkuntza bakoitzak bere bokale-mordoa du, bere estruktura. Gaurko euskeraz guk bost bokale berezten ditugu (xuberotarrek sei, jatorkiago nere ustez); eta bost bokale horiek, gaur españeraren eremu berbera hartzen dute. Baiña frantseseraz ba dira beste bokale batzuk

(beren “eu”, “u”, “i(n)”, eta abar). Inglesez ere bokaleen “eskala” edo estrukturak desberdiñak dira. Eta horrelatsu gaiñerako hizkuntzetan. Bokaleen hots-eremua era desberdiñetara banatzen dute hizkuntzek. Bokaleen arteko mugak ez dira logikoak, ez ditu kanpotikako deusek ipintzen: hizkuntza bakoitzean, bokaleen multzoaren barne-oreka batek finkatzen ditu.

Kontsonanteen artean azterketa bera egin ditek: denen artetik batzuk aukeratzen ditu hizkuntza bakoitzak; eta aukeratutako multzoan ba dago beti barne-oreka bat.

Letren balioa multzo horietan mamitzen da: “letren balioa diferentzietan datza” (Saussure, Cours, 165). Hizkuntza bakoitzean ba dira, beraz, alkarrekin eta alkarrekiko mugaturik, fonetika-estrukturak. Eta hauek ez dira logikoak, aukerazkoak baizik.

Hitz batez: hizkuntza batean “alkarrekiko liferentzia hori baizik ez dago”;¹⁶⁶ dana, “alkarren arteko lotkietan edo hartu-emanetan datza” (Cours, 171). Hizkuntza bat, barnetik ikusia, estruktura-kosmo bat da.

Herri baten nortasuna hizkuntzan datza

Agiri denez, lehenengo entzunaldian hitzen doiñuek eta hotsek harritzen gaituzte hizkuntza ez-ezagunean (euskaldun-berri guziak garbizale dira hasieran). Baiña arloa zorrozkiago aztertu ezker, egiazko berezitasuna askoz ere sakonago dala agertzen da: berezitasuna bi maillatan gertatzen da batera, bikuna da.

Har dezagun paper-horri zuri bat. Alde batean adierazkiak, ideiak, idatzi behar ditugu; eta beste aldean, hotsak, belarriak entzun ditzakean soinu-illarak. Hizkuntzak ebaki egin behar du paper-horri hori librok; eta, ebakitzean, paperaren bi alderdiak ebakiko ditu beti. Saussure’ren hitzez esateko: “Hortaratsu azal ditek hizkuntzagintza: ideia nahasien mailla mugagabea batetik, eta denbora berean, mugatuago edo antolatuago ez dan hots eta aho-soinu nahasien maillan ere, egiten dan zatiketa-sorta bikun baten antzo” (Saussure, Cours, 156).

Vendryes’ek berdin azaltzen du ideia hau: “(hizkuntzari) zatitubeharra datxeko; eta zatiketan bi oratar moldagabetatik ateratzen eta prestatzen ditu hizkuntza-garauak edo bihiak” (Choix, 19).

Hori dala-ta, zerk ezagutarazten du ongienik estrukturazko Hizkuntzalaritza? “Segurantzia hunek, oharkabean ala oharrez finkatzen dan uste hunek bederen: alegia, hizkuntza bat zertu, eta gaiñerako hizkuntzetatik at eta berex ipintzen duena, barne-antolakera berezi hori dala” (Sur la Linguistique Structurale, Martinet). Fonetika hutsa ez zaigu ezer sagonik gaur: hotsak lortzeko ahoaren mogimendu guziak zertan datzaten guztiz azaldurik ere, Saussure’ren ustez hizkuntzaren problema ez litzake zipitzik ere argituko.

Ia hitz horiekintxe Hjemslev’ek: “Inportanteena, gai nagusia, ez dira hotsak, letrak edo adierazkiak, beren arteko loturak eta hartu-emanak baizik: bai elearen katean eta bai gramatikako paradigmetan. Lotkia edo lotura hauek osa-

tzen dute hizkuntzaren sistema; eta barne-sistema hori (beti hizkuntza batetik bestera liferente edo aurkako) hizkuntzaren egiazko ezagugarria da”.

Hitzen arteko eta hotsen arteko hartu-eman horiek, hizkuntzaren sistemak dira; edo hizkuntzaren estrukturak: “Denboran zehar hizkuntza bakoitzean alkarren ondoren gertatzen diran hizkerek edo mintzairaegokerek, ba dute barneko gaintasun edo barne-oreka bat. Oreka aldakor horri estruktura deritzagu. Hizkuntza, beraz, bi oreka-maillak, bi lotkia-saillek osatzen dute: hizkuntzaren sistemen artekoek batetik; eta sistema bakoitzaren barnean, parte-beren artekoek bestetik” (Granai-Gurvitch, *Traité de Sociologie*, II, 269).

Behin eta berriz esan dut gorago, eta ideia-aren alde zenbait iritzi aipatu ere, hizkuntzen estruktura ez dala Logikaren kapitulu bat; ez dala ere berez sortzen, ez dala inbariante bat; hizkuntza batetik bestera bestelakatu egiten dala errotik, aukera-kontu hutsa dala. Eta behin eta berriz ere agertu dut hizkuntzaren sustraia bera, eta ezagugarri nagusia, estruktura hori dala; edo estruktura-mordo horren plegu berezia.

Eta horixe da giltzarria.

Zeren-eta hizkuntza ez bada logikoa, hizkuntza batek duen barneestruktura nork eta zergatik eman dio?

Erantzuna erraza da: hizkuntzaren berezitsaun edo jatortasun hori HERRIAK EMAN DIO LIBROKI. Hizkuntza sorkari logikoa ez dan ezker, hizkuntza HERRIAK moldatu du hitzetik hortzera; bere ikuskera xoillaren arabera, HERRIAK sortu eta mamitu du. Herriak hortaratu du hizkuntza. Herriak nabarmenerazi du fenomenu hau, eta hura ahaztu.

Herri baten sorkari nagusia, herri baten tresna nagusia, hizkuntza da. Zergatik egin du horrelakoa hizkuntza, eta ez bestelakoa? Ez dakigu. Berak ere ez daki. NAZIO OSOAK mendetan zehar HORRELA NAHI izan duelako, HORRELA AUKERATU duelako, mundua HORTARA SENTITU duelako. Nazio-olerkaritzak hori asmatu duelako.

Hizkuntza herriak egin du: bere izakeraren, bere pentsakeraren, bere tekniken, bere jiterik sakonenen arabera jokatzu prestatu du. Hain sakonki jokatzu batzutan, hizkuntza-aukerak oharkabean bezela nagusiturik baitirudite.

Hizkuntza da herri baten sorkaririk funtsezkoena, bere nazio-jaintzaren oiñarria. Hitz batez: HIZKUNTZA DA HERRI BATEN ARIMA.

Humboldt'ek egia zuen. Gaurko estrukturalistek berriz ere egia zaharra erakatsi digute.

Gaurko hizkuntzalari batzuen iritziak

Idea hau oso inportantea da euskaldun abertzaleontzako. Batez ere “euzkotar-kadak” gure artean ugari izanik...

Eta on izango da, aztun xamarra gerta dedin ni bildur izanagatik ere, gaurko hizkuntzalaririk famatuenen iritzi batzuk aipatzea. Euskaltzale batzuk, nere ustez, batzutan kikildurik, eskertu egingo didate aipamenjasa hau.

Hizkuntzalariek diotenez, etnia batentzako hizkuntza antiparren antzekoa da: “Lehenagoko belaunetan zehar bildutako esperientzia osoaren jabe, hizkuntza bakoitzak ikuskera berezi bat ematen dio ondorengo belaunari, kosmoaren ulerkeria bat, pentsabide bat, mundua begiratzeko erabilli beharko duen betaurreko bat, prisma bat” (Ulmann).

“Hitz-zaku”aren iritzi funsgabeak eta laburrak, urrun gelditu dira!!!

Cassirer’ek hori uste du ere: “Ez dugu xoilki mundua hizkuntzaren bidez konprenitzen eta pentsatzen. Baiñan are gehiago ere: zeren-eta munduaren ikuskera, eta ikuskera horri datxekon bizimodua bera, hizkuntzak gertatzen baititu”.

Whatmough’en ustez, mendebaldeko Logika, mendebaldeko hizkuntzetatik atera da; eta ez da, horregatik, Afrika’ko edo Asia’ko Logika berbera.

Wartburg’ek berdintsu dio: “Hizkuntzak agerrera iraten du pertsonak nola ikusten duen mundua, eta nola daramakien bere barruan”. Eta J. Trier’ek, hildo beretik: “Errealidadearen irudi oso bat sortzen du hizkuntza bakoitzak, bere burarekiko aski eta hertsia. Hizkuntza bakoitzak bere gisara antolatzen du dana... Antolakera hori hizkuntzen sustraia bera dan ezkeroz, hizkuntzaren parte guziak dira antolakera horren ondorio”.

Martinet jakintsuak berak ere bortizki dio: “Munduaz dugun ikuskera, hitzegiten dugun hizkuntzak noraino mugatzen eta baldintzen digun, orain ikasi dugu ongi neurtzen... Pertsonak munduaz mamituko duen bere ideia-gintzan, funtsez, ingurutik hartu ditugun mintzairamoldeek eta estrukturak prestatzen dute”.

Mounin’en erabakia era berdiña da bere “Les Problèmes Théoriques de la Traduction” liburu irakurgarrian: “Humboldt’en teoriaren arabera hain zuzen, giza-jakintzaren munduari buruz, berbera da hizkuntza guzien jokatzea edo jokera; gauza berberei buruz ari dira danak, bai; baiña sekulan ez alderdi beretik begiratu”.⁵¹ Eta beste batean: “Batzutan besterik iruditu arren, kanpoko gertakari objektiboak berberak izanik ere, hizkuntzek ez dituzte berdintzki hausnartzen”.⁴⁸

Albert Dauzat frantsesak ere, hortixek aurkitu uste du hizkuntzen indarraren karkoa: “Piskanaka, herri bakoitzak egiazko bere multzopentsakera bat mamitzen du” (La Philosophie du Langage, 44). Eta aurrerago hunela mintzo da: “Hizkuntza herri baten ideien ispillua da”. Baita Perrot ere: “Ziurtzat eman diteke hizkuntza baten barnemoldea, eta hizkuntza hori erabiltzen duten hiztunen multzo-pentsakera, instituzioak, eta teknikazko-bere zibilizazioa, alkarri loturik daudela” (Perrot, La Linguistique, 127). Iritzi berbera ematen du Levi Strauss’ek ere Hizkuntza eta Kultura alderatzean, hura hunen sostengua dala esatean (ikus “Anthropologie Structurale”, 78).

Europarran pentsakera uste dugun bezin “logikoa” eta nahi-ta-ekoa dalako segurantzia zalantzan jarria dago gaurko egunetan. Antziñako segurtasuna, segurkeria bihurtu da! Benveniste hizkuntzalari haundiak aspaldisko huntan frogatu uste du ezen, Aristoteles’en logika-kategoriak, filosofiazko hitzez jantzirik, grezieraren hizkuntza-kategoriak berak baizik ez dirala!!

Horrelako iritzia du beste haundienetako batek (ikus Alf Sommerfelt'en *La Langue et la Société*, 9).

Hauetan finkaturik, hau erabaki du Benveniste'k: "gure ideietako kosmoa, gure mintzairak moldatu du aurrenik; ... adimenduaren kategoriak eta pentsamenduaren legeak ez dira, hein batean bederen, hizkuntzak berak di-tuen barne-pleguen eta kategorien antolamenduaren eta banaketaren irudia baizik".

Benveniste'ren eta Sommerfelt'en iritzi horiei eusten die Mauthner'ek ere: "Aristoteles dakotarra izan balitz (dakotarra = indiar arraza batekoa) bere Logika bestelakoa izango zitzakean eskierki".

Ez genuen hunenbeste espero euskaltzaleok...

Guziek diote berdin. Marcel Cohen marxistaren ustez: "herri bakoitzak Logikatzat dauka bere hizkuntzaren joskera edo sintaxisak idarokitzen dion logika". Eta Masson Oursel'ek: "Gizarte bakoitzak bidezkoitzak hartzen du bere mintzairaren joskerak bururazten dion azterpidea".

Batzuen ustez, halere, ideia hauek ez dira alemanen joera zahar bat baizik. Humboldt, Wundt, Vossler, aipatzen dituzte; eta zahartzat ematen dituzte ideia horiek. Horregatik ez ditut aspaldiko horien iritziak aipatzen; nahiz euskaltzale naizenez gogotik egingo banu ere Gorago aipatu ditudanak oro GAURKO HIZKUNTZALARIEN IRITZIAK DIRA. Eman dituztenak buruzagi dira Hizkuntzalaritzako Biltzar Nagusietan. Europa'ko hizkuntzalariai hortik ari dira.

Baiña amerikatarak dira puntu huntaz urrutien joan diranak. Whorf eta Sapir buru.

Lee Whorf'ek istudio sakonak egin ditu Ameriketako hizkuntza zaharrei buruz. Eta "hopi" ei (= indiar arraza bat) buruz hau dio: "Hopiikusleak beste era batera ikusten ditu gertakariak. Ez, dudarik gabe, ingleseraz mintzo dan batek bezela... Hizkuntza bat, munduko ikuspenaren mintz etengabea egiten dugun ebakikuntza bat da... Aldez aurretik geure etxe-hizkuntzek markatutako bideetan barrena antolatzen dugu naturaleza". Eta beste batean: "Hizkuntza bakoitza estrukturaz osatutako sistema zabal bat da, beti ere hizkuntza bakoitzean berezi. Hizkuntza bakoitzak kulturaren arabera erazten ditu gizonaren moldeak eta kategoriak. Alabaiña molde eta kategoria horien mintzo gera; mintzatu ez-ezik, naturaleza aztertu ere hizkuntzaren hausnarpide horietxen bidez egiten dugu, fenomeno edo lotura hau edo hura erreparatuz ala alde batera utziz. Gure pentsakera osoa, hortaz, hizkuntzaren arrago horietan urtzen da, eta gero hormatzen edo gogortzen; eta munduko gure ezaguera, horietxek oiñarri diralarik eraikitzen dugu".

Hizkuntzalaritzan hori "Sapir-Whorf'en Baldinkizuna"ren izenaz ezagutzen da. Hunela azal diteke: fisikazko egia agiri bakar batetik, ez dute beti ikusle guziek eta ezinbestean kosmoaren eta fenomeno horren beraren irudi berbera eta bat ateratzen. Hortarako baldintza bat behar dute bete ikusleek: ikusle horien hizkuntzen antolamenduek edo ESTRUKTUREK antzekoak izan behar dute. Bestela, hizkuntzazko estrukturak liferenteak baldin badira bi ikusleengan, NAHI TA NAHIEZ LIFERENTZIAK GERTATZEN DIRA

FENOMENUAK AZTERTZEAN. Kasu hauetan, koordenadak trukatzeko bezela (Whorf'en eta Einstein'en Baldinkizunek izen antzekoak dituzte!), hizkuntza batetik bestera igarotzeko formulak eta teknikak finkatu behar dira.

Whorf'ek berak ematen du azalpen zehatz bat bere "Les Sciences Naturelles et la linguistique" liburuan: "Horrela sortu da nik "Hizkuntza-Errelatibidadearen Baldinkizuna" deitu dudana; alegia, gramatika liferenteak erabiltzen dituzten gizonak, arras ikuspen liferentetara iristen dira, eta guztiz bestetara ulertzen dituzte kanpoko gertakari edo aztergaiak. Ikusle diran aldetik ez baitira berdiñak edo alderagarriak; eta hori dala bide, munduari buruzko teoria desberdiñetara iristen dira". Whorf'en horrialde osoak aipa nitazake, eta beti tankera hortan mintzo da.

"Ropaje del pensamiento", pentsamenduaren soiñeko, besterik ez zitzaien hizkuntza, berriki, "Tiera Vasca"ko "euskozale" horietako bati... Hortan dira gure "intelektualak"!!!

Aski bedi esandakoa.

Barnetik aztertu dugu hizkuntzaren funtsa.

Ageri denez, herri baten izakera eta bere hizkuntza alkarri josirik, loturik eta iratxekirik daude errotik.

Ageri denez, zeraz, eta hogeigarren mendeko Zientziak erakasten digunez, hotz-hotzean esan diteke, eta esan egin behar da, euskera hilko balitz, Euskal Herriak bere izakera berezia, bere jitea, ber jatortasuna, bere nortasuna, bere euskaltasuna, BERE NAZIO-ARIMA OSOA hitz batez, galduko lukeala.

Zerk egin du Euskal Herria? Zerk eman dio bere izakera berezia? Zerk egiten du gure naziotasuna? Zerk bizi gaitu? Zerk berezten gaitu? Zerk ematen digu gure euskal arima? EUSKERAK EZ BESTEK.